

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
1956

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1956

With Summaries in English

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1956

Forside:

Grauballemandens højre hånd.

Redaktion:

P. V. GLOB

Copyright 1956

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark

by

Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Clichéer:

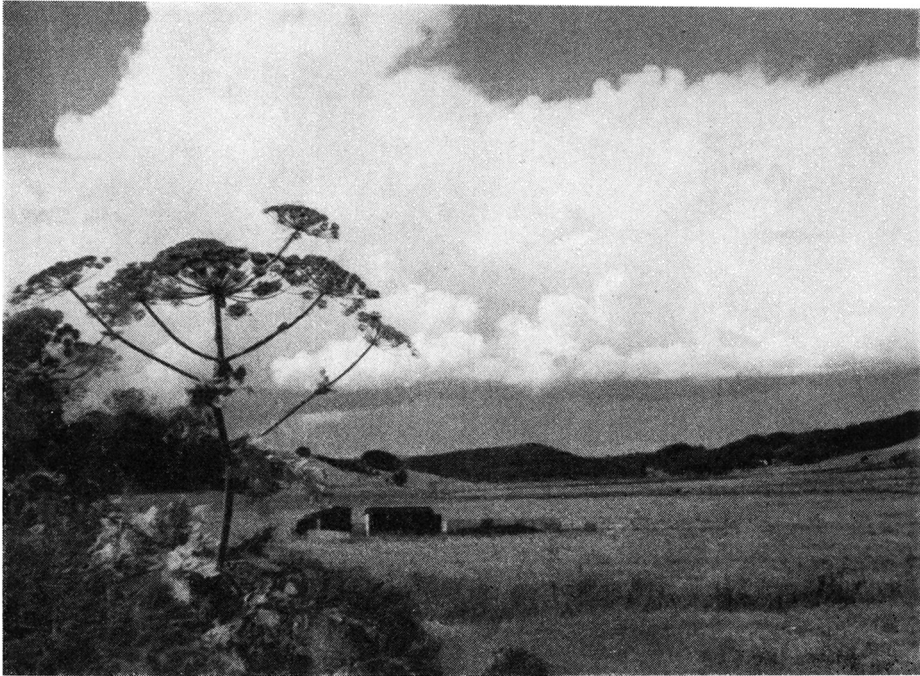
Hammerschmidt - Århus

INDHOLD

<i>Harald Andersen</i> : Afsked med ådalen	7
<i>Svend Jørgensen</i> : Kongemosen	23
<i>S. Vestergaard Nielsen</i> : Vindblæs-fundet	41
<i>C. J. Becker</i> : Fra Jyllands ældste jernalder	50
<i>Oscar Marseen</i> : Oldtidsbrønde	68
<i>Haakon Hougen</i> : Vindumhede-fletningene og kærlighetskноп	86
<i>P. V. Glob</i> : Jernaldermanden fra Grauballe	99
<i>Svend Jørgensen</i> : Grauballemandens fundsted	114
<i>Willy Munck</i> : Patologisk-anatomisk og retsmedicinsk undersøgelse af mose- liget fra Grauballe	131
<i>Carl Krebs</i> og <i>Erling Ratjen</i> : Det radiologiske fund hos moseliget fra Grau- balle	138
<i>C. H. Vogelius Andersen</i> : Forhistoriske fingeraftryk	151
<i>G. Lange-Kornbak</i> : Konservering af en oldtidsmand	155
<i>Henrik Tauber</i> : Tidsfæstelse af Grauballemanden ved kulstof-14 måling	160
<i>P. V. Glob</i> : Et nybabylonisk gravfund fra Bahraíns oldtidshovedstad	164
<i>Harald Andersen</i> : »- Der skal ikke lades sten på sten tilbage«	175
<i>Peder Mortensen</i> : Barbartemplets ovale anlæg	189
<i>P. V. Glob</i> : Rekognoscering på Qatar	199
Jysk Arkæologisk Selskab	203

CONTENTS

<i>Harald Andersen</i> : The Weapons in the Illerup Valley	21
<i>Svend Jørgensen</i> : Kongemosen - A Mesolithic Site in the Bog Aamosen, Zealand	38
<i>S. Vestergaard Nielsen</i> : Vindblæs - A West Himmerland Bronze-Smithy ...	48
<i>C. J. Becker</i> : A Pre-Roman Iron Age Cemetery at Nim in East Jutland ...	65
<i>Oscar Marseen</i> : Prehistoric Wells	83
<i>Haakon Hougen</i> : How and Why the Knot in the Vindumhede Plait was tied - and two Related Norwegian Knots	97
<i>P. V. Glob</i> : The Iron Age Man from Grauballe	111
<i>Svend Jørgensen</i> : The Finding-Place of Grauballe Man	128
<i>Willy Munck</i> : Pathological-anatomical and Forensic-medicinal Investigation of the Peat-bog Body from Grauballe	136
<i>Carl Krebs</i> and <i>Erling Ratjen</i> : The Radiological Examination of the Peat- bog Body from Grauballe	150
<i>C. H. Vogelius Andersen</i> : Prehistoric Fingerprints	154
<i>G. Lange-Kornbak</i> : Grauballe Man - the Conservation Process	158
<i>Henrik Tauber</i> : Dating of Grauballe Man by Carbon-14 Measurement	163
<i>P. V. Glob</i> : A Neo-Babylonian Burial from Bahrain's Prehistoric Capital ..	172
<i>Harald Andersen</i> : The Building by the Barbar Temple	186
<i>Peder Mortensen</i> : The Temple Oval at Barbar	195
<i>P. V. Glob</i> : Reconnaissance in Qatar	201

AFSKED MED ÅDALEN

Illerup ådal, sept. 1956.

I disse dage afsluttes et arkæologisk udgravningsarbejde, som har stået på gennem syv somre. De sidste felter er gennemgravet, de sidste oldsager fundet. Endnu skal tørrevægge tegnes og jordprøver tages. Så lukker mosen sig igen. Skurene køres væk, græsset dækker de sorte pletter. Alt bliver som før hin majdag i 1950 –.

Det femte store mosefund har allerede eengang været omtalt i KUMLs spalter. Som man måske vil erindre, er det våben, som findes i ådalen nord for Skanderborg. Våbnene tør med stor sandsynlighed antages at være krigsbytte, ofret som tak for krigslykke til en nådig gud i mosen. Offerhandlingerne fandt sted i de urolige århundreder nærmest efter Kristi fødsel. Antagelig er det nordiske stammefejder, der danner den blodige baggrund for ofrene, men vi kender hverken de tabende eller sejrende parter i disse krige. – Dog, det er ikke tanken her at gentage, hvad der tidligere er sagt – blot supplere, gøre færdig, runde af. Under det, som dengang blev skrevet, kunne have stået et »fortsættes«. Nuvel. Her er da i korthed enden på historien.

Omsat i tal ser de syv års sommerarbejde således ud: Udgravningen dækker nu ved afslutningen knapt 700 kvadratmeter, og man kan skønsomt anslå, at

I seksten århundreder lå disse sager skjult i mørke og muld. Nu er tæppet trukket tilside, og i lyset ser vi offeret i al dets vildskab. Ødelagte våben ligger sået mellem skeletter af mishandlede dyr.

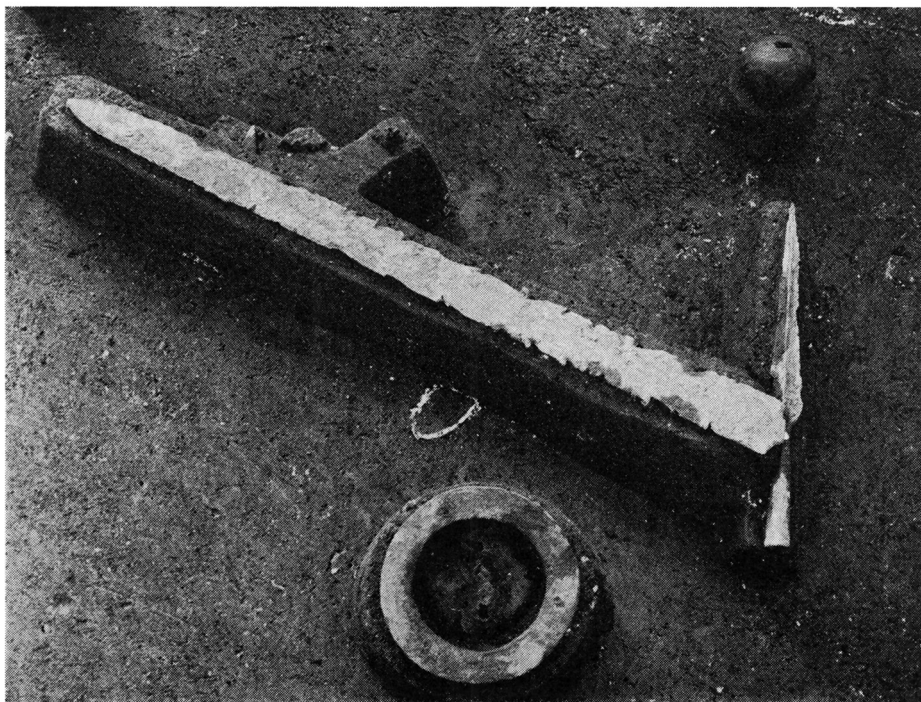
For sixteen centuries these objects lay concealed beneath the earth. Now the curtain has been drawn aside, and we can see the sacrifice in all its ferocity. Shattered weapons lie broadcast between the skeletons of the maltreated animals.

lige så mange kubikmeter mosejord er blevet gennemført centimeter for centimeter med graveske. Dette er, målt med en tørvearbejders alen, ikke imponerende, men der er jo nu engang forskel på et lommeur og et lokomotiv. I denne jord er fundet over 1200 egentlige oldsager foruden et stort antal tilskårne grene, dyreknogler o. lign., som alt er indmålt og indtegnet på planer. Om man ville – og det kan jo tænkes, at man vil – kunne man på grundlag af disse planer bygge en model af den åbnede mose med alle genstande vist i rigtig stilling og højde. 135 m profilvæg er blevet opmålt og tegnet, 6000 jordprøver er udtaget af mosen til naturvidenskabelig undersøgelse, og 64 forskellige mennesker har deltaget i arbejdet. Jeg takker de bevilgende myndigheder – ikke mindst tipsfonden, som har betalt en meget væsentlig del af dette efter fattigmænds målestok ret alvorlige gilde.

Som årene er gået, har det femte mosefund fået flere og flere lighedspunkter med sine fire store forgængere, fundene fra Viemose og Kragehul på Fyn og Nydam og Thorsbjerg i Sønderjylland. Som disse er heller ikke Illerupfundet skabt på engang, men er resultatet af flere ofringer foretaget til forskellige tider.

De tre første udgravningskampagner gik med undersøgelsen af plads nr. 1.

Det fjerde år lod plads nr. 2 sig for alvor til syne, og plads nr. 3 er ved denne sommers udgravning blevet en realitet. En fjerde plads anes som en tåget gestalt. Det er i første række sagernes gruppering, som gør det muligt at erkende de enkelte offernedlæggelser. De to store pladser, 1 og 2 (øst- og vestpladsen), ligger tydeligt adskilt med et fundtomt – eller i hvert fald sparsomt belagt – område imellem sig. Inventaret på de to pladser er ensartet, men alligevel med tydelige forskelligheder, f. eks. i sværdenes og skjoldbulernes form. De nåleformede pilespidser og lange, bajonetformede lansespidses, som findes så talrigt på østpladsen, var nok ikke opfundet, da vestpladsen blev til. De vidner om en morderisk fremgang i et i forvejen blodtørstigt håndværk. På østpladsen mangler træsager næsten helt. Forklaringen finder vi i de mange af ild mærkede jernting. Som man vil erindre er næsten alle sager i dette som i de andre mosefund ødelagt ved hug og sammenbøjning. For østpladsens vedkommende kommer altså en brænding til, som effektivt har gjort det af med alle sager af træ, tøj og andre brændbare materialer. – På vestpladsen findes træ, omend ikke i overvældende mængde, hvilket er forståeligt nok, da træ jo ikke synker tilbunds på samme måde som metalsager. Det svømmer ovenpå og går til havs, hvis det ikke fanges af breddens

Hug i æggen har gjort dette sværd takket som en sav. Ingen dødelig har mere skullet få gavn af det, derfor er der sørget. Den runde kugle øverst er en sværdfæsteknap.

Blows along the cutting edge have left this sword toothed like a saw. No mortal was to find it ever again fit to use. The round ball at the top of the picture is a sword pommel.

vegetation og fastholdes, til det vandmættede synker tilbunds. Man må sikkert regne med, at en væsentlig del af pladsens træsager ligger spredt over hele den lange ådal.

Som et pudsigt eksempel på forskellen mellem de to pladser kan sluttelig nævnes den måde, på hvilken sværdene er bøjet sammen. De S-bøjede sværd, som er almindelige på østpladsen, kendes slet ikke fra vestpladsen, hvor alle sværd er bøjet i U- eller V-form. Denne snurrighed har nok ikke anden og dybere forklaring, end at de folk, der foretog ofringen på østpladsen, har været en kende mere håndfaste end deres kolleger i vest.

Den tredje plads var af en noget anden beskaffenhed end de ovennævnte to. Den viste sig som to – små, men velforsynede – grupper af oldsager. De lå indbyrdes adskilte, den ene mellem de to store pladser, den anden i vestpladsens yderzone. Når disse grupper varsomt tør antages at repræsentere en selvstændig ofring, skyldes det først og fremmest oldsagsformerne, der var noget afvigende fra dem, de andre pladser havde at byde på, men med indbyrdes lighed.

Inden for vestpladsens område, men mere end en halv meter over denne ofrings oldsagslag, fandtes et mindre antal genstande af træ, mest brudstykker af træskåle – således en lille kop med et sirligt udskåret, rundt øre. At disse ting er yngre end de nedenunder liggende sager er givet. I mange, mange år har mosens groet over den gamle ofrings efterladenskaber, før træsagerne kom til; så meget synes sikkert. Plads 3, som i tid næppe ligger vestpladsen særlig fjernt, kan træsagerne vist heller ikke tilhøre. Kan da østpladsen, der, som vi skal få at se, er yngst blandt de tre førnævnte offerpladser, være leverandøren? Nej, østpladsen var jo, som De husker, næsten blottet for træsager. Manglen var for udtalt til, at den kan forklares alene ved, at sagerne er drevet væk. Lidt – en stump stage ved et spydblade, lidt træ på et sværdfæste – var dog vel blevet tilbage, hvis træet i det hele taget var kommet med i mosens. Brændingshypotesen giver nok en bedre forklaring, og for den rodløse træsagsplads fristes man da til – ganske vist ikke uden tøven – at antage, at det drejer sig om en selvstændig nedlæggelse, en plads 4, en plads, hvis egentlige oldsagslag slet ikke er fundet endnu, som endnu ligger uhævet i ådalens skatkammer.

Som man ser, kan det volde vanskelighed at sætte de forskellige fund på rette plads. Måske er vi allerede på afveje. Måske overdriver vi ofringernes antal. Men det kan også tænkes, at tallet er større, end vi nu ved af. Mosen kan skjule pladser, som slet ikke er opdaget endnu, eller der kan inden for det fundne være grupper af oldsager, som fejlagtigt antages at høre til denne eller hin af de påviste pladser, skønt de i virkeligheden repræsenterer selvstændige ofringer. Heldigvis er denne vanskelighed ikke uovervindelig. Under hver enkelt oldsag er taget en jordprøve. Ved den pollenanalytiske undersøgelse af disse prøver, som til sin tid skal foretages på Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling, vil der kunne vindes kundskab, på grundlag af hvilken den endelige sortering vil kunne foretages.

I en bladomtale af KUML 1951 kommer anmelderen, dr. S. A. Andersen, ind på spørgsmålet om, hvorledes sagerne er kommet ud i mosens eller sønen, som det jo dengang var. Han mener, at tingene ikke nødvendigvis behøver at være kastet ud fra bredden, de kan være lagt ud på is («Arkæologerne synes at glemme, at der også har været vintre dengang»). Man kan hertil føje, at det jo også er tænkeligt,

Godt et århundrede af det romerske verdensriges historie afspejler denne lille dyngje mønter. Fra Nero til Commodus er alle kejsere repræsenteret.

Over a century of the history of the Roman Empire is mirrored in this little fist-full of coins. From Nero to Commodus every emperor is represented.

at sagerne kan være udlagt fra båd. Skulle den ene eller den anden af de to sidstnævnte muligheder være rigtig, da har vi været heldige. Offerbringerne har jo i begge tilfælde haft hele den store sø til tumleplads. Var sagerne dalet ned blot nogle få meter længere fra land, ville de være faldet på så stor dybde, at vi aldrig havde fundet dem. Ingen ved, hvad dybet rummer; men det gentagne held er vanskeligt at tro på. Udkastningshypotesen kan da også belægges med vægtige beviser, i hvert fald for de to store pladsers vedkommende. Hvad plads 3 angår, er sagen uopklaret, og plads 4 er for luftig til at inddrage i diskussionen. Betragter man en plan over de fundne genstandes fordeling i udgravningsfeltet, vil man se, at de to store pladser er ens »opbygget«. Begge består af en kerne, hvor sagerne ligger tæt, og ud fra denne spreder oldsagslaget sig – ikke til alle sider, men kun udefter, ud i mosen. Jo længere vi fjerner os fra kernen, jo mere spredt ligger genstandene. Pladserne er altså nærmest af vifteform, men det mærkelige er, at vifternes midtakser ikke ligger vinkelret på mosebreden, sådan som denne forløber idag. Udgravningen har givet forklaringen på dette forhold. Mosen er vokset ud over et næs. I oldtiden havde bredden et noget andet forløb, og det er denne gamle søbred, vifterne udstråler fra. Hele situationen kan meget vanskeligt forklares anderledes, end at de folk, som foretog ofringen, har stået på land

eller på en hængesæk, som har skudt sig ud fra land, og at de derfra har udkastet sagerne.

Dette, at man med mellemrum – og endda med lange mellemrum – er vendt tilbage til offerstedet i Illerup ådal, siger os noget væsentligt om dette sted, der, som det ligger idag, ikke i nogen henseende fremhæver sig frem for andre grønne enge i andre østjyske ådale. Dette er ikke et tilfældigt sted for en tilfældig ofring, det er en hellig plads, med ærefrygt kendt og søgt gennem århundreder, når krigens grådige gud krævede løn for udført tjeneste. Stedet her adskiller sig i denne henseende ikke fra de andre store mosefundpladser, der også hver for sig bærer vidne om at have været i brug gennem lange tidsrum. Hvordan stedet har været kendetegnet, så at man med stor præcision har kunnet finde tilbage til det, ved vi desværre ikke. Spredt over pladserne har vi fundet et antal nedrammede pæle. Tilsyneladende er de anbragt uden plan og system; men de kan have været synlige over vandfladen. Endelig kan der jo have ligget huse el. lign. inde på det faste land. Man kan tænke sig kulthbygninger; men det er måske mindre sandsynligt, for germanerne »spærrer ikke deres guder inde mellem vægge«, fortæller romeren Tacitus os, de dyrker dem i hellige lunde og skove. Og det er jo netop sådan en

Hesteoffer. Mellem knoglerne ligger oldsager – tre spydspidser og en kam. Læg mærke til spydsticket i hestens øje og den kløvede pandeskal. Også ribbenet øverst er gennemstukket.

Horse sacrifice. Among the bones lie artifacts, three spearheads and a comb. Note the spear-stab in the horse's eye and the cloven forehead. The rib at the top of the picture has also been pierced.

Atten romerske mønter indeholdt dyngen her. Kun tre ses på billedet, resten ligger skjult bag de to skjoldbuler. Under sværdfæstet ligger det buede randbeslag til et skjold. Iøvrigt: Jernknive, stykke af spydstage, spænde. Som helhed er dyngen nok den langvarige udgravnings bedste fund.

This heap contained 18 Roman coins. Only three can be seen here, the rest lie hidden behind the two shield bosses. Beneath the sword hilt lies the curved edge reinforcement of a shield. In addition there are iron knives, pieces of spear shafts, and buckles. In all this group perhaps comprises the best single discovery of the long excavation.

hellig lund, vi har her. Men menneskeboliger kan her have været. Stedet kan have haft sit særlige præsteskab. Mulighederne er mange. Det er fristende at søge. Og det bør gøres engang –

Ved et lykkeligt tilfælde har historien sendt sit strejfly ind i Danmarks mørke oldtid og vist os i korte glimt netop den dystre skik, som talen her er om. Skrivende mænd fra Sydens kulturlande fortæller sagligt om de mærkelige offerskikke hos de underudviklede folk i nord. Vi er på sikker grund, når vi omtaler disse fund som offerfund, takket være disse gamle. Til afveksling skal her nævnes en kilde, der viser os sagen set fra de impliceredes side, ikke med udenforståendes kølige øjne. Det er digtet om Beowulf, det angelsaksiske heltekvad, som antages tilblevet i 700-tallet. Digtet er eventyr; men i den digtede handling er flettet navne på danske konger, som uden tvivl er rigtige nok. En af dem er Hroldgar, skjoldungen, hvis liv og velfærd trues af uhyret Grendel. Denne lede trolld stiger ved nattetid op af mosen, hvor den har sit tilhold, og begiver sig til Hroldgars kongsgård, hvor den gør blodigt indhug i den sovende krigerskare. Ofre stiller ikke det onde væsen tilfreds. Først ved kæmpen Beowulfs behjertede mellemkomst lykkes

det at dræbe Grendel og hæve hans skatte. – Beowulfdigteren er en kristen mand. For ham er væsenet i mosen en trolld, et uhyre, ikke en gud, som det vel var oprindelig, før tro blev til eventyr. Måske siger digtet os noget faktisk om datidens gudsbegreb. Det er troligt, at det man har ofret til, ikke har været en himmelsk guddom, men at man med gru og rædsel har tænkt sig gavernes nyder boende i selve mosen – et levende, håndgribeligt uhyre, der kunne stige hævnende frem, om man ikke betalte sin gæld, og hvis fugtige bolig man nødigt nærmede sig.

Rimdækte lunde luder derover,
rodfaste skove skuler over vandet.
Hver nat der lyser en lue på floden
som varslende vartegn; så vis er ingen
af menneskens børn, at han bunden har målt.
Når hede-traveren trængt af hunde,
den kronstolte hjort, mod kratskoven jager
i hastig flugt, heller den lader
sit liv på bredden, end ly for sit hoved
den søger sig der; så dystert er stedet.

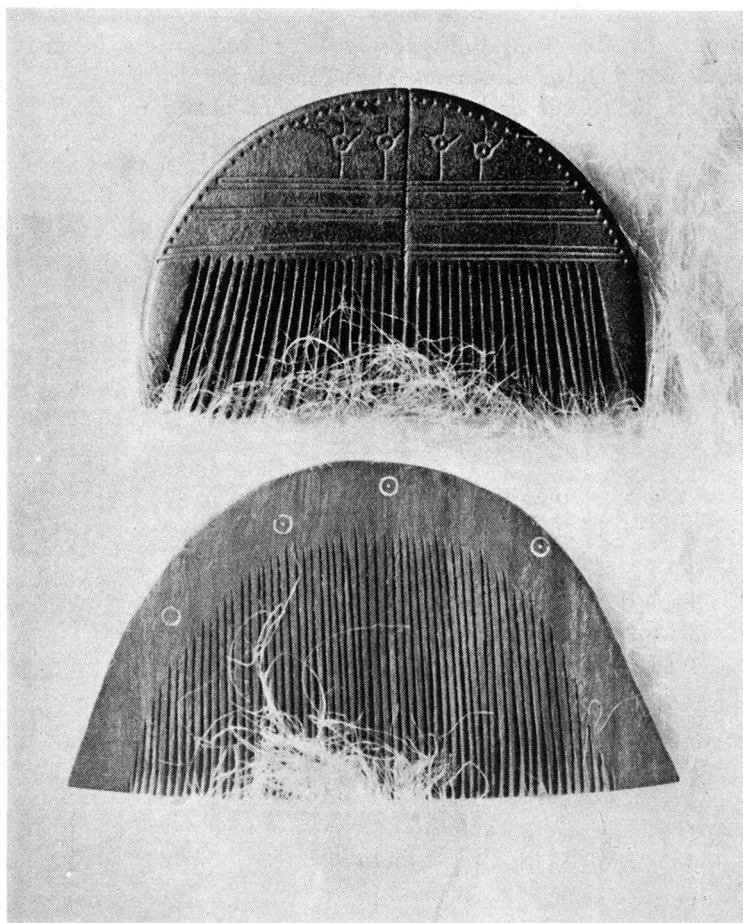
(Beowulf i Adolf Hansens oversættelse.)

Det er ikke småting, ådalens Grendel har krævet og fået. Hundrede kunstfærdigt smedede sværd og lige så mange skjolde med buler og beslag. Store mængder af pile, spyd og lanser. Endvidere økser, knive, kamme, syle, spænder, nåle og alskens dingeldangel; en gylden arming, sølvbeslag, kar og krukker af træ og ler. Dertil to heste og en båd, lavet af en udhulet træstamme. Alt er skamferet, ødelagt – dræbt. Menneskene skulle jo ikke bruge det mere. Nu var det gudens, og for ham var det jo stadig nyt og helt. Man bliver ilde tilmode, når man ser den måde, på hvilken de to heste er aflivet. Øjnene er stukket ud, panderne kløvet, kroppene gennemboret på kryds og tværs med spydstik. Måske har vi i disse offerdyr oprindelsen til sagnet om de ildsprudende heste, som ved nattetid farer over ådalen – et sagn, som blev os fortalt, længe før hestefundet blev gjort, og som altså ikke – hvad man ellers kunne fristes til at tro – kan være en nydannelse skabt af selve Illerupfundet.

At opgøre fundmængden i præcise tal er vanskeligt – for det første fordi der på nærværende tidspunkt kun foreligger en løselig optælling, dernæst fordi en del af de mange brudstykker vel ved nærmere studium vil vise sig at kunne samles til hele stykker. Det skal dog nævnes, at den hyppigst forekommende oldsag, spydspidsen, optræder i et antal af ca. 270 hele eksemplarer og omkring 30 brudstykker. Hertil kommer en mængde stumper af spydstager, der undertiden har bevaret forbindelse med jernspidserne. En enkelt spydspids havde det meste af stagen i behold; den samlede længde var 1,89 m. Dette spyd stod næsten lodret i mosen, boret af al kraft ned i dyndet. – Af pilespidser fandtes omkring ved 150 hele og ca. en snes brudstykker. Antallet af bevarede skafter til pilene var derimod ikke stort. Knive fandtes i et antal af ca. 50 hele stykker. Beslag af forskellig art i jern og bronze forekom i lignende mængde. – Det samlede antal af fundne oldsager må – brudstykker indbefattet – ligge omkring 1240 stykker. Der-

til kommer over 600 genstande, der næppe tør regnes med til den egentlige offernedlæggelse, men som dog hører stedet og fundet til: Nedrammede pæle, stammer og grene med hugspor, spåner fra tilhugning, dyreknogler, trækul.

Som tallene viser, er fundets krigeriske karakter meget iøjnefaldende. De fredeligere genstande er så afgjort i mindretal, og fredeligheden kan måske endda af og til diskuteres. Når en le har fundet vej til mosen, er det måske ikke i egenkab af høstredskab. Ildsten og fyrstål er for våben at regne i krigerens hånd, og sporen på hans hæl er også med i legen. – En ragekniv derimod kan vist næppe have tjent noget krigerisk formål, og det samme gælder en pincet og kammene, de fine, halvmåneformede kamme. Har disse ting tjent krigeren, må det vist

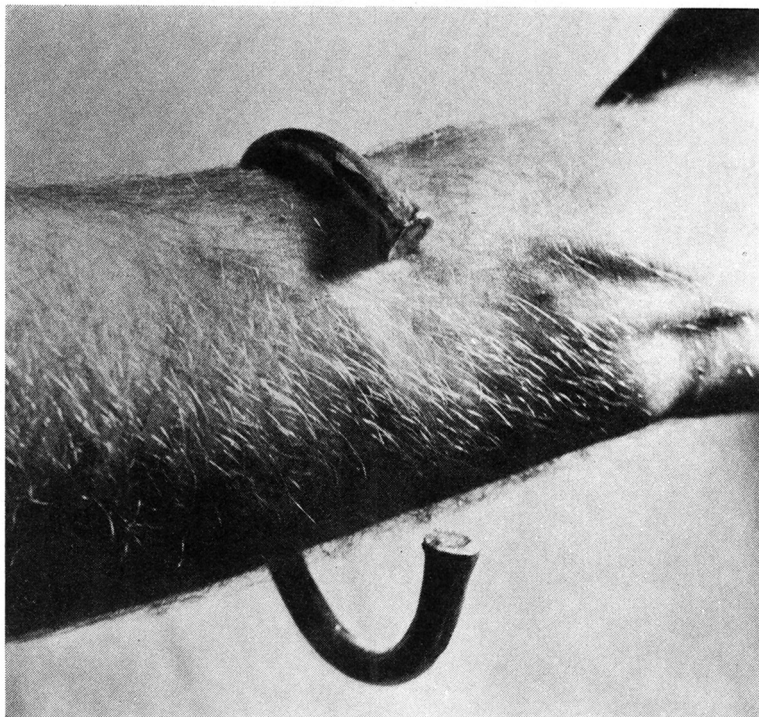

Trods ligheden er de to kamme på billedet af højst forskellig oprindelse. Den øverste hører til Illerupfundet, den nederste er købt i Manama, Bahrain, foråret 1956. Despite their close resemblance these two combs are of very different origin. The upper one was found on the Illerup site, the lower was bought in Manama, Bahrain, in the spring of 1956.

have været ved hans orlovsbedrifter. Når vi finder dem her, tyder det nærmest på, at man har tillagt moseguden ret menneskelige vaner. Een af de fire fundne kamme er uden mindste skavank, ikke en tand mangler. Kamme, der i form og udsmykning er disse slående lig, kan den dag i dag købes i Østens bazarer.

Illerupfundet er mandsværk, og det er mænds udstyr, som her er blevet ofret. Smykker i egentlig forstand er det derfor småt med. Spænder og blanke knapper, strålende beslag på bælte og seletøj har dog dengang som nu gjort krigsmanden attråværdig i uerfarne pigeøjne. Et antal firkantede jernplader har nok tilsammen udgjort et pynteligt bælte. Af smykkenåle – fibler – rummer fundet tre. – Men kun et eneste virkeligt smykke er fundet. Det er til gengæld skønt at skue: en vægtig armring af guld – tilsyneladende. Ser man nærmere til, opdager man, at guldet er lueforyldt sølv. Og kigger man endnu nøjere efter, viser det sig, at sølvet er en papirtynd beklædning over en bronzekerne. Godtkøbskram. Havde det været sådan en ring, kong Rolf gav Vigge for hans rappe svar, da havde hans venstre hånd ikke behøvet at skamme sig så meget for den højre.

Af offerets lerkrukker er kun bevaret sørgelige rester og skår. Det samme

Den sølv- og guldbelagte bronzering er, som næsten alle fundets oldsager, forbukket og ødelagt ved hug – passer derfor ikke helt til nutidsarmen.

This bronze ring, plated with silver and gold, has been cut and bent and savaged like almost all the objects found. It does not therefore fit as closely to the arm as it originally would have done.

gælder om trækarrene, når bortses fra en enkelt træskål – simpel og lille, men hel. Den jævne hverdag, som disse ting vel repræsenterer, har ellers ikke præget Illerupfundet nævneværdigt. Nogle dynger af reb; søm og nagler og nitter. Flere af rebene er knyttet i kunstfærdige knuder, som det koster nøje studium at eftergøre.

Megen kunstnerisk udfoldelse træffes ikke i Illerupfundet bortset fra den, som ligger i selve det gode håndværk – i slanke, elegante spydspidser, i kraftige sværd med spillende mønstre ned ad klingerne. Denne kedelige regel har dog undtagelser. Hertil hører en dupsko fra en sværdske. Den er af simpelt metal, jern, men stor og rund og dækket med ranker og slyngninger. Præcis og smuk udsmykning findes også på kammene, på enkelte spydspidser, på knive og beslag og på det runde, udskårne øre til en trækop. På enkelte sværd og spydspidser finder vi indlægning med ædelt metal, og fra en sværdknap kigger et par øglelignende dyr på os med sløve, udstående øjne.

Det blev os ikke forundt at få de gamle nordboer selv i tale. Ikke den mindste skriftlige meddelelse sendte de os, skønt runerne var dem bekendt. Men bud og brev bragte de fra deres store naboer i syd, romerne. – Det sker, at man hos romantiske mennesker møder en indstilling til oldtid og oldsager, som man ikke helt evner at dele. Synet af en gammel genstand kan hos disse medborgere fremkalde følelsesmæssige udladninger, som kan virke let komisk på den hårdkogte. Men selv den mest koldsindige må mærke en stemmen for brystet, når sværdet renses for jord og øjet møder mestersignaturen i sværdklingen, eller når – for nænsomme penselstrøg – et ansigt dukker frem af mosejorden: IMP. CAESAR. TRAIAN. HADRIANVS. AVG. Sådanne undere skete i Illerup ådal. Af signerede sværd er efterhånden fundet godt en halv snes, alle fra plads 2, den vestlige af de to store nedlæggelser. Disse sværd er ikke nordisk arbejde; de må stamme fra de romerske provinser, hvis dygtige våbensmede har været kendt af nordboerne, som for guld og gave har tiltusket sig deres frembringelser. Signaturen er ofte blot smedens navn, til andre tider et mærke: en fjer, en hjulformet figur eller lignende. – Møntfundene kom i udgravningens ellefte time som rosinen – nej som svesken – i pølseenden. Mønterne – 19 i tal – indgik på een nær i en stor samlet dyng af oldsager, som lå i plads 3's område. I denne dyng fandtes knive, skjoldbuler, et sværd, beslag m. m. Sværdet, som er ret kort, er det eneste af Illerupfundets mange sværd, som viser slægtskab med det romerske gladius. Mønterne har måske oprindeligt ligget inden i en af skjoldbulerne. Nu lå skatten udvæltet foran mundingen på den kæntrede jernhat. En enkelt mønt sad endnu tilbage inden i bulen – rustet fast. Mønterne er romerske denarer. Her ser vi Neros blussende fjæs, her Trajans handlekraftige hoved. Her er Vespasian, her Nerva, her Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius. Fra Nero til Commodus er alle kejserne repræsenteret. Vor møntsamling spænder over mere end et århundrede. Den yngste mønt – fra 183 e. Kr. – bærer kejser Commodus' billede.

Man kan undre sig over mønternes ulige alder. Almindeligvis går man jo ikke rundt med århundredgamle mønter i lommen. Det hænger nok sammen med, at mønter dengang var sjældnere, end de er nutildags. For barbarerne heroppe ved verdens yderste grænse har de i hvert fald været det.

Møntfundet siger os noget væsentligt om, hvornår ofringen på plads 3 fandt sted. Før år 183 var det i hvert fald ikke, næppe heller voldsomt meget senere.

For den sidstnævnte antagelse er det af vigtighed, at møntsamlingen er stor og vidtfavnende i tid. Herved øges dateringsværdien af den yngste mønt i samlingen. Naturligvis må man tildele skatten rimelig tid til rejsen herop med alt hvad dertil hører af svinkeærinder, men meget mere end et halvt århundrede kan turen til mosen vel næppe have taget. Plads 3 er sandsynligvis den ældste af pladserne. Yngst må – når bortses fra den tågede plads 4, hvis alder og forhold er usikre – østpladsen være. Denne sidste ofring har antagelig fundet sted engang i 300-tallet.

Megen vigtig arkæologisk viden kunne endnu hentes i ådalen, men udgravningen må, skønt uafsluttet, ophøre nu, idet stedet skal bruges til græsning for kreaturer – en fortrinlig anvendelse, som dog vist kunne have været udskudt et par år endnu uden undergang og ruin for et landbrug af betydelig størrelse. Undersøgelsens væsentligste mangel er ikke, at plads 3 ikke er færdigundersøgt. Vigtigere havde det været at få klarlagt forholdene omkring den teoretiske plads 4. Meget muligt er metalsagerne til denne plads at finde et sted i nærheden, et sted, hvor vi endnu ikke har søgt. Muligheden for ved systematisk eftersøgning at finde helt nye pladser kan også langt fra siges at være udtømt, og en undersøgelse af marken oven for engen havde været rimelig og ønskelig. De store problemer, hvor slagene stod, og hvem der kæmpede, står stadig uløste, og det er vel tvivlsomt, om en forlænget udgravning havde bragt os nærmere opklaringen. Men så sjældne er disse mosefund, at muligheden burde have været forsøgt.

Det har været overvejet at bevare en del af Illerupfundet på selve findestedet

Adskillige tusinde mennesker har i de forløbne år besøgt findestedet i ådalen – også denne unge pige, der fik lejlighed til for første gang at prøve udgravningens kunst.

In the years that have passed several thousand people have visited the site in the river valley – including this young girl, who here made her first acquaintance with the art of excavation.

På stor dybde fandtes disse rebdynger. Rebet til venstre er viklet sammen på en for Illerupfundet usædvanlig ordentlig måde. Tværs over det hele ligger et stykke af en spydstage med jernspidsen siddende på plads.

These heaps of rope were found at great depth. The rope to the left is coiled in an orderly manner unusual for objects found at Illerup. Across the whole group lies part of a spear-haft with the iron head still in place.

i lighed med, hvad man har gjort med et andet stort dansk oldtidsfund, Ladby-skibet. Uden tvivl kunne det have været gjort, men planen har, som sagen ligger, måttet opgives. Guden, som ikke må spærres inde mellem vægge, er altså nu fanget i museets sale, og man bør gøre, hvad man kan, for at gøre ham tilværelsen behagelig. Noget er allerede gjort, hvad enhver vil kunne overtale sig om ved at besøge den foreløbige udstilling af Illerupfundet i Forhistorisk Museum. Dele af fundet, hesteskeletterne og de store samlede dynger af oldsager, kan der studeres i den tilstand, hvori vi fandt dem i mosen. De blev nemlig ved fremkomsten indgipset og ført samlet til museet med udstilling for øje. Hvad angår fundets mange hundrede enkeltgenstande, så taler de ganske vist for sig selv; men det kan aldrig skade ved udstillingsformen at hjælpe dem munden på gled. Fundet vil iøvrigt til sin tid kunne beses på to steder, idet en del af det vil overgå til Skanderborg museum, som aftalen er.

Et par sider i dette skrift burde have været helliget lovord over de mange, som med ildhu og dygtighed deltog i udgravningen. Da sådant næppe ville have inter-

Ca. 80 småting – knive, pile- og spydspidser, spænder, nåle, beslag o. s. v. – lå her sammendynget. Man fristes til at tro, at sagerne har været svøbt i et stykke tøj el. lign., siden spredningen ikke er større. About 80 small objects, knives, spears and arrowheads, buckles, pins and fitments of various types, lay here in a heap. One is tempted to think that they were originally bundled into a cloth or the like, as they have not scattered so widely.

esse for en større læserkreds, må jeg nøjes med at fremhæve to, som i særlig grad udmærkede sig ved lang og tro tjeneste, nemlig arbejdsmand Kresten Møller, Skanderborg, og museumsassistent Dorthe Hansen. Uden dem ville udgravningen være blevet væsentligt ringere, end tilfældet blev. –

Samvær med gode venner, spændende arbejde og den dejligst tænkelige natur har givet de syv Illerupår farve og glans, og når vi nu forlader mosen, er det i en stemning som ved dødsfald. I disse timer kastes udgravningen til, og snart sås det værdifulde græs. – Farvel mit brogede hors. Næst mine egne børn har jeg intet bæst elsket så meget som dig.

Mens Illerupudgravningen har stået på, er der sket det mærkelige, det næsten utrolige, at endnu et stort mosefund – et sjette – er dukket op. Udgravningen af dette nye fund er påbegyndt i sommer under ledelse af Haderslev museum, i hvis

opland fundet er fremkommet, og med bistand af Nationalmuseet. Vi, der nu slutter udgravningen i Illerup ådal, har da den glæde at kunne række graveskeen videre til vore venner histnede. Kender vi dem ret, vil den ikke få lov at ruste.

Harald Andersen.

SUMMARY

The Weapons in the Illerup Valley. The Close of Seven Years' Excavation.

The Illerup Valley discovery (near Skanderborg to the southwest of Aarhus) was made in May 1950. Since then excavations have gone on every year in the valley. The objects found comprise weapons, which with high probability may be interpreted as booty of war, deposited in the peat bog as a thank offering to some divinity for success in battle. The date of the offering (or offerings) is the centuries immediately following the commencement of the Christian Era. The background to the discovery is probably that of inter-Scandinavian tribal wars. The discovery has been described in KUML 1951. There follows here a short account of what has happened since then.

It has been determined that the objects found were not deposited on one single occasion; they are the results of several offerings, taking place at different points of time. The grouping of the objects, together with the distribution of the types of artifacts, enables three, perhaps four, separate sites to be distinguished. Two large sites (Nos. 1 and 2) lie clearly separated from each other. In the case of site 1 the destruction to which practically all the objects from the Illerup discovery have been subjected has been crowned by burning. This burning is doubtless the reason why objects of wood are practically never found on this site. On site 2 objects of wood occur, though in no particularly large quantities.

Site 3 was smaller than the first two sites. It consisted of two small but rich groups of artifacts which lay apart from each other but without doubt represent a single deposit. The somewhat conjectural site 4 consisted of a little group of objects of wood which lay in the area of site 2 but at a somewhat higher level. These objects of wood do not appear to be associated with any of the other sites; they probably belong to a separate deposit, of which the other items have not yet been located.

The artifacts on the two larger sites (1 and 2) must certainly have been thrown out from the shore of the bog – or lake, as it was at the time of deposition. On both sites the objects lie thickest nearest the shore, and diminish in numbers further out. In the case of site 3 the possibility exists that the objects were deposited from a boat or laid out on ice.

How the area was marked out, to make it possible for the place formerly used to be found again at the time of new offerings, is uncertain. A number of posts set in the ground have been found scattered over the area, and these may have been visible above the surface of the water.

The total number of artifacts discovered – including fragments – amounts to about 1240. In addition there are over 600 objects which cannot be classed as regular artifacts: ground-set posts, logs and branches showing axe-marks, axe-chips, animal bones and charcoal. As many of the artifacts discovered are in fragments it is difficult to give any summary of the totals of the various artifact types found. The number of swords must exceed a hundred, and the number of shields is about the same. About 270 complete spearheads have been found; as well as a number of fragments. Fragments of spear-shafts occur in large numbers. A single spearhead had its shaft preserved to almost its full length (1.89 metres). Arrowheads amount to about 150 complete and a number of fragments. Arrow-shafts were rare. In addition a large number of knives were found, as well as fitments of various types in iron and bronze. Among the objects less commonly found on the sites may be named: axes, awls, combs, razors, tweezers, spurs, steel and stone for firelighting, and a single scythe. In addition: buckles and buttons, fibulae and a gilt bronze armlet. Only sherds of pottery vessels survived, of wooden vessels

one single complete specimen and a number of fragments. Decoration and ornamentation is only rarely found on the objects, but does occur, for example on combs, chapes, knives and fittings. Occasionally inlay of precious metal is found on swords and spearheads, while one sword pommel bears animal heads.

Among the larger objects found may be mentioned a dugout boat and the skeletons of two horses. The horses had been poleaxed and their eyes gouged out, and they bore in addition the marks of numerous stabs.

Included among the objects discovered are 19 Roman coins, clearly deposited in a single group belonging to site 3. They range in date from Nero to Commodus, the latest coin in the collection being dateable to 183 AD.

The objects discovered on sites 1, 2 & 3 would appear to have been deposited in the 3rd and 4th centuries AD. No estimate can be made of the age of the somewhat uncertain site 4.

The fruits of the excavation are now to be found at the Prehistoric Museum in Aarhus. A portion of them will later be transferred to Skanderborg Museum.

Harald Andersen.